

Pierre Bourdieu (1998): *Järjen käytännöllisyys*. Vastapaino, Tampere. 216 s.

Pierre Bourdieu, ranskalainen College de Francen sosiologian professori on jo monen vuosikymmenen ajan produsoinut teoreettisesti ansiokasta yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta. Hänen keskeisimpiä teoksiaan ovat mm. *Distinction* ja *Homo Academicus*. *Distinction*issa Bourdieu käsitteli sosiaaliluokan vaikutusta esteettisten luokittelujen tekemiseen ja luokkaspesifin maun muotoutumiseen. *Homo Academicus* keskittyi käsittelemään tutkintojen ylituotannosta seurannutta akateemisen kentän kriisiytymistä. Bourdieu on kirjoituksissaan pureutunut moneen sosiologian alahaaraan vaikka häntä on ensisijaisesti pidettävä kulttuuri- ja koulutussosiologina. Uusimmassa kirjassaan Bourdieu valottaa pääteoksessaan *Distinction*issa esittelemäänsä erottautumisen teoriaa eri tulokulmista ja selventää siinä introdusoimaansa käsitteistöä.

Bourdieu varoittaa substantiaalisesta, olemuksiin nojaavasta, teoriansa lukutavasta ja ehdottaa objektiivisiin suhteisiin perustuvaa tulkintatapaa. Objektiivisiä suhteita korostaakseen hän on perehtynyt toimintaa koskevaan tieteenfilosofiaan (Cassirer, Bachelard) ja käyttäytymistäipumukselliseen toiminnan filosofiaan. Jälkimmäinen lähestymistapa tarjoaa Bourdieun mukaan mahdollisuuden välttää strukturalistinen näkemys rakenteista sosiaalista elämää konstruoivina elementteinä: hän näkee ihmiset aktiivisina toimijoina joita ajavat rationaaliset motiivit, intressit. Ihmisen rationaalisuuteen perustuva luonne puolestaan tekee symbolisen pääoman omistamisesta merkityksellisen valtaresurssin.

Symbolinen pääoma on keskeinen käsite Bourdieun teoriarakennelmassa: se voi edustaa mitä tahansa pääoman lajia (taloudellinen, kulttuurinen jne.), joka on luokiteltu tiettyjen havainto- ja jaotteluskeemojen kautta. Se on yhteisöllisesti merkitykselliseksi valtaresurssiksi hyväksytty pääoman muoto. Teoriansa tarkoituksena on luoda universaalinen selitysmalli joka selittäisi ihmisten arvostelmien tekemistä ja luokittelujen ja klassifikaatioiden perusteita vastakohtana partikulaarisille selitysmalleille. Perustana on kantilaisen maun estetiikan

periaatteiden hyväksyminen vaikkakin kauneuden kokemuksen edellytyksiä korjaten. Kant ei huomionnut, että kauneuden kokemuksella on sosiaaliset ja taloudelliset edellytykset.

Bourdieuun käyttäytymistäipumuksellisen lähestymistavan keskeisiä käsitteitä ovat kenttä (objektiivisten suhteiden kenttä), habitus (sisäistetyt rakenteet, käyttäytymistäipumukset) ja pääoma. Pääoman tärkeimmät muodot ovat (ranskalaisen kulttuurin piirissä) taloudellinen pääoma ja kulttuuripääoma, jotka toimivat erottautumista ohjaavina kompetenssivarantoina. Symbolisen pääoman merkitys on myös suuri: se merkitsee minkä tahansa yhteisöllisesti tunnustetun pääoman muodon merkityksen transsendoitumista eräänlaiseksi metapääomaksi. Jonkin pääoman tai pääomamuotojen kombinaation seuraukset ovat yhteisöllisiä ja tiedostamattomia: symbolisen pääoman ansiota oli esimerkiksi että Ludvig XIV:llä oli auktoriteettiasema. Symbolinen pääoma on vaikutuksiltaan ja piilevältä valtapotentiaaliltaan jopa muita pääoman muotoja merkityksellisempi. Sen eksistenssi on riippuvainen muista pääoman muodoista ja yhteisöllisestä symboliseksi tunnustamisen aktista.

Habitus merkitsee luokalle ominaisista yhtenäisistä luonteenpiirteistä muodostuvaa elämäntyyliä. Habitukset toimivat yhteisöllisinä havainto- ja jaottelumekanismena, joiden kautta erilaiset käytännöt, hyödykkeet ja mielipiteet muuttuvat symbolisiksi eroiksi. Habitus on edellytys symbolisen pääoman muodostumiselle eli havaintojen muodostumiselle symbolisiksi.

Luokan käsite on Bourdieulle myös varsin merkityksellinen: hän ei käytä sitä marxilaisessa luokkataisteluintention merkityksessä vaan samanlaiset havainto- ja jaottelukäytännöt ja samanlaisen maun entiteettinä sosiaalisessa tilassa. Näitä entiteettejä hän kutsuu teoreettisiksi luokiksi. Luokkien logiikkaan kuuluu pyrkimys erottautumiseen erilaisten pääoman muotojen avulla.

Bourdieuun käsitteet eivät toimi toisistaan irrallaan: habitus on edellytys kentän olemassaololle ja symbolisen pääoman muodostumiselle ja *vice versa*. Ne ovat jossain määrin temporaalisia, ajasta riippuvaisia: yleiset havainto- ja jaottelumekanismit (habituksessa) ovat erityisen alttiita muutoksille.

Kirjansa ensimmäisessä artikkelissa Bourdieu käsittelee sosiaalisen ja symbolisen tilan välistä merkityseroa. Symbolinen tila hahmottuu yhteisöllisten havaintomekanismien kautta muodostuvaksi toisen asteen merkityksenantojärjestelmäksi, jossa havainnot muodostuvat kollektiivisesti merkittäviksi. Symbolisessa tilassa toimii taloudellisen arvon itseltään kieltävien symbolisten hyödykkeiden vaihtotalous. Symbolisten hyödykkeiden vaihtoarvo on peräisin yhteisöllisesti tunnustetulta symboliselta pääomalta. Sosiaalisessa tilassa havaintojen teko ja merkityksenanto on subjektiivista.

Bourdieuun teoria liittyy semiootikkojen (Pierce) tapaan erotella kielessä ensimmäinen ja toinen taso.

Vasta toisen asteen merkityksenannossa päästään kielen piilorakenteeseen ja todellisiin merkitysulottuvuuksiin kiinni. Kielellistä lähestymistapaa puhunnan symbolisen rakenteen paljastamiseksi edustaa esimerkiksi Roland Barthesin *Mythologies*-teoksessaan esittämä teoria myytistä, jonka piilomerkitykset paljastuvat toisen tason luennassa. Bourdieun erona Barthesiin on vain, että hän soveltaa kyseisen kaltaista ajattelumallia sosiaaliseen havaitsemiseen ja sen perusteella tapahtuvaan luokitteluun eikä semiotikkojen tapaan kieleen.

Kulttuuripääoma on Bourdieun teorian rakennelman mukaan pääoman muodoista merkittävimpiä. Sen uusintamisesta huolehtii koulujärjestelmä, jolla on sosiaalisia rajoja luova vaikutus. Kulttuuripääoma ja taloudellinen pääoma ovat merkittävimpiä sosiaalista tilaa rakenteistavia tekijöitä, joiden perusteella koulutuksen uusintamistapa määräytyy. Perheet, joilla on merkittävästi sekä taloudellista että kulttuuripääomaa, todennäköisesti huolehtivat myös jälkeläistensä korkeakoulutuksesta rankiasemansa turvaamiseksi. Koulutusjärjestelmän rajojen luominen näkyy eliittikoulujen ylhäisaateliston lapset aatelittomista erottautumisen logiikan kautta. Koulutusjärjestelmän logiikalle on ominaista Bourdieun mukaan myös rankierojen, järjestyssuhteiden luominen oppilaiden välille. Tässä suhteessa Bourdieu on velkaa norjalaiselle kollegalleen, sosiologi ja rauhantutkija Johan Galtungille, jonka luomus rankiteoria on.

Bourdieuun näkemykset kulttuuripääomasta sortuvat ainakin osittain hänen vastustamaansa partikularismin ansaan: ainakaan suomalaisessa varsin demokraattisessa koulutuskulttuurissa ei tapahdu yhtä jyrkkää jakoa eliittiin ja massaan. Sosiaalinen tausta ei toimi determinoivana tekijänä yliopistoihin ja korkeakouluihin hakeuduttaessa koska koulutus on meillä valtion takaama "sosiaalietuus". Edun saamisen edellytyksenä toimii tarpeeksi päteväksi tunnustaminen, joka tapahtuu lähinnä pääsykokeiden tai koulutodistuksen kautta. Tilanne voi tietysti muuttua olennaisesti jos koulutuksesta tulee maksullinen hyödyke joka ei ole tasaisesti kaikkien ulottuvilla.

Kohti teosten tiedettä -artikkelissa Bourdieu selvittää kentän käsitettä ottaen esimerkkitapauksiksi tieteen ja taiteen. Olennaista on, että molemmilla kentillä vallitsee erottautumisen pyrkimys, joka tapahtuu kunkin aikakauden intellektuelleille tai taiteilijoille yhteisen ongelmavarannon puitteissa. Nämä ongelmavarannot rajaavat keskustelunaiheiden maailman. Asemat kentällä määrittävät puolestaan mahdollisten kannanottojen maailman. Bourdieu konstruoi vallan ja taiteellisen kentän käsitteidensä avulla varsin pätevä selitysmallin, jossa vallan kenttä muodostaa sosiaalisessa tilassa hallitsevan aseman. Vallan kenttä muodostuu toimijoista, jotka omistavat tarpeeksi jotain erityispääomaa hallitakseen kenttää.

Taiteen kenttä on hallitussa asemassa suhteessa vallan kenttään eli toisin sanoen alisteinen ja riippuvainen vallan kentästä, jonka toimijat omistavat tarpeeksi erityispääomien muotoja. Vastakohtana platonilaiselle substantiaaliselle tulkinnalle Bourdieu luo näkemyksen taiteen kulutuksen historisistisuudesta eli mahdollisten tilojen tuntemisen kautta tapahtuvasta taidenautinnosta. Tietoteoreettisesti historiasta vapautumisen alkuperä sijaitsee historiassa.

"Valtion henget" artikuloivat valtion funktioksi weberiläisen fyysisen väkivallan lisäksi symbolisen väkivallan. Symbolista väkivaltaa valtio toteuttaa luomalla havainto- ja ajatteluskeemoja, kategorioita, jotka koetaan yhteisesti hyväksytyinä ja luonnollisina. Valtion symbolisen väkivaltaisuuden seurauksena perheen kategoriasta on muotoutunut arki ajatteluamme muovaava naturalisoitunut kategoria. Ajatus valtiosta symbolisen väkivallan harjoittajana ja uusintajana toimii Bourdieun selityksenä arki ajatteluamme olennaisesti jäsentäville kahtiajaoille, binaarisille oppositioille, joiden asema on luonnollistunut. Vaikka Bourdieu on nerokas ajattelija, hän ei pysty esittämään keinoa vapautua näistä lumoavista oppositioista, joiden vankeja meistä on tullut. Subjektin emansipoitumis/dekonstruktioprojektin kannalta näkemys valtion arkitodellisuutta luonnollistavasta ja uusintavasta luonteesta on merkittävä askel kohti tietoisuutta valtion repressiivisyydestä. Valtio on voimakkaimpia symbolisen pääoman hyödyntäjiä, koska sillä on takanaan legitiimit valtuudet.

Oppineiden haasteena on episteemisestä doksasta yhteiskunnallisesti syntyneiden piiloväitteiden olemassaolon tiedostaminen. Doksa muodostaa tutkijoiden toimintaa ohjaavat taloudelliset ja sosiaaliset piiloodellytykset, joista tietoiseksi tuleminen auttaa relativisoimaan oman aseman ja tulkinnan. Tutkijan näkökulma on aina "historiallisesti", voisi sanoa foucaultlaisittain genealogisesti määräytynyt. Diskurssien tuotannon kentällä vallitsevat tietyt hyväksytyt havainnointiskeemat ja tieteen premisit jotka ovat tulosta pitkältä ajalta.

Bourdieuun teorian ansiona on tietynlaisesta systeemisestä/rakenteellisesta ajattelutavasta ammentaminen, jonka pyrkimyksenä on ylittää ihmisiä päämäärärationaalisina toimijoina kausaaliloogisesti pitävät mallit. Tässä en kuitenkaan tarkoita systeemisellä tiukan strukturaalista; Bourdieu pikemminkin vastustaa strukturalismin äärimuotoja. Hänelle valtio on taho, joka artikuloi

erilaisia havainto- ja jaottelumekanismeja (sivistynyt vs. sivistymätön, köyhä vs. rikas jne.), jotka muodostavat habituksen perustan.

Habitus Bourdieun käsittämänä merkitsee siis tietynlaisen havainto/ jaottelumekanismien omaksumista ja koodisääntöjen mukaan pelaamista ja pätemistä. Se toimii siis yhtenäisen elämäntyylin ohjeistajana ja kodifioijana. Habituksen käsitteen avulla Bourdieu selittää esimerkiksi yläluokan yhtenäistä elämäntyyliä. Sen avulla hän pyrkii taitavasti välttämään essentialististen selitysmallien olemustyyppien nojaamisen. Essentialistiset selitysmallit eivät pysty välttämään ja selittämään Bourdieun habitukseen nojaavan teorian lailla historiallisen ja yhteiskunnallisen muutoksen vaikutusta luokkien käyttäytymistäipumusten muutokseen. Lisäarvoa kirjan esitysmuodolle tuo, että varsinaisten Bourdieun teoriarakennelmaa ja käsitteitä esittelevien lukujen perään on lisätty käsitteistöä havainnollistavia esimerkkejä.

Bourdieuun mallin heikkoutena on, että se jää jossain määrin jumiin systeemiseen/struktuuralliseen ajatteluun, jonka äärimuotoja sen pyrkimys on vastustaa. Osasyynä lienee, että Bourdieu pyrkii kehittämään universaalia mallia, vaikka hän on ranskalaisen yhteiskunnan tuotosta ja tulosta itse, perin juurin ranskalaisessa kontekstissa kiinni. Hänen itsessään kunnianhimoinen pyrkimyksensä välttää havainto/ jaottelumekanismien omaksumista luokka-aseman käsitettä välttäen juuttuu osin omaan ristiriitaisuuteensa. Symbolisen pääoman muodoiksi valikoituvat yhteisöllisesti merkityksellisiksi tunnustetut pääoman muodot jotka väistämättä usein ovat taloudellista alkuperää.

Bourdieuun pääoman logiikan vaarana saattaa olla eräänlainen taloudellinen determinismi: vaihtoehtoisten pääoman muotojen symboliseksi tunnustaminen vaatii huomattavasti enemmän. Luulen myös, että postmodernissa yhteiskunnassa koulutuksen merkitys kulttuuripääoman uusintajana korostuu. (Korkea)koulutuksesta tulee yhä merkityksellisempi luokkia erottava tekijä ja sen saatavuutta aletaan radikaalisti erilaisin keinoin rajoittaa. *Järjen käytännöllisyys* on mainio johdatus Bourdieun keskeisiin teoreettisiin käsitteisiin ja hänen pääteokseensa *Distinctioniin*. Hänen koko teoriansa on puolestaan vaikuttava yritys ymmärtää sosiaalisten ryhmien ja instituutioiden perimmäistä logiikkaa.

RITA DAHL